
Heeft Nederland een Euro-medaille verdiend?

Een economisch-politieke evaluatie van de ontwikkeling van de Nederlandse economie

PROF. DR. A.J. VERMAAT*

De vraag hoe het gaat met de Nederlandse economie is moeilijk in haar algemeenheid te beantwoorden. Het kan op sommige punten goed gaan, terwijl het met andere helemaal de verkeerde kant op gaat. Het oordeel over de gang van zaken hangt daarom af van het gewicht dat men aan bepaalde doelstellingen toekent en bovendien van de vergelijking die men maakt: met de situatie in het verleden, met de situatie in omringende landen of met nog een ander referentiepunt. In dit artikel wordt de ontwikkeling van de Nederlandse economie in de afgelopen vijftien jaar aan de hand van zeven indicatoren beschreven. Vervolgens wordt de Nederlandse score vergeleken met een gewogen gemiddelde dat de ontwikkeling bij de belangrijkste handelspartners in de EG weergeeft. Daarna probeert de auteur tot een evaluatie van de gang van zaken te komen vanuit verschillende economisch-ideologische gezichtspunten: het keynesiaanse, het monetaristische, het neo-klassieke en het mercantilistische. Ten slotte wordt ook een partijpolitieke evaluatie van de economische ontwikkeling gepresenteerd die is gebaseerd op de uiteenlopende gewichten die PvdA, VVD en CDA aan verschillende doelstellingen van economische politiek hechten.

Uitdaging

In de kolommen van dit weekblad wordt voortdurend gediscussieerd over de vormgeving van het juiste sociaal-economisch beleid. Dat is nuttig en interessant, hoewel de verschillen in beleidsuitkomsten meestal aanmerkelijk kleiner zijn dan de verschillen in achterliggende politieke visie. Wèl is het in de praktijk zo dat een bepaalde visie de feiten sterk kan kleuren. Dit ervaringsfeit brengt mij op de volgende vraag: *Hoe ervaart men de ontwikkelingsgang van de Nederlandse economie eigenlijk?* Bij zulke waarnemingsvragen staan subjectieve waarderings centraal. Toch is er enige relativering en objectivering mogelijk, zoals in het onderstaande zal worden gedemonstreerd.

De vraag: *Gaat het goed met de Nederlandse economie?* kan niet zomaar in het luchtledige worden gesteld en beantwoord. Nadere specificatie is vereist. Wie mag deze vraag beantwoorden? En hoe wordt de „meting” uitgevoerd? Het gaat hier slechts om een eerste benadering, een tentatieve poging. Er ligt geen uitgebreide enquête onder de Nederlandse bevolking aan ten grondslag noch een internationaal interview. Van achter het bureau worden statistische gegevens gegroepeerd en door verschillende brillen bekeken. Op grond daarvan worden geen quasi-precieze rapportcijfers uitgereikt, maar slechts globale, kwalitatieve conclusies getrokken.

Het is doorgaans onmogelijk om exacte informatie te verkrijgen omtrent de mate waarin in een bepaalde situatie wordt voldaan aan de *finale* doelen van een individu, groep of natie. Men moet zich daarom behelpen met allerlei economische variabelen of *tussendoelen*. Voor de beoordeling van de resultaten op sociaal-economisch terrein is zoiets trouwens acceptabel. Nu is de realiteit niet één-dimensionaal, zodat men verscheidene variabelen in de beschouwing zal dienen te betrekken. Men kan bij

voorbeeld in het algemeen niet volstaan met het volgen van de werkloosheidsvariabele. Op zich geeft dit reeds een eerste relativering, want zelden gaat het op alle fronten goed of slecht. Uiteraard is het zinvol om in dit verband diverse wegen toe te passen om de verschillende maatschappelijke of politieke visies tot uitdrukking te brengen. Een eerste element van de uit te voeren evaluatie is dus het selecteren van een aantal economische indicatoren ter kenschetsing van de economische ontwikkeling in Nederland.

Evalueren impliceert het maken van een vergelijking. Nu vericht men in het algemeen zo'n vergelijking door een concreet resultaat af te zetten tegen een referentiepunt. Bij afwezigheid van natuurlijke nulpunten hanteert men in de praktijk „het verleden” en/of „anderen” als vergelijkingsbasis. Het ligt daarom voor de hand de evaluatie van de Nederlandse economie op twee manieren verder te relativieren. Eerst door een bepaalde historische periode te bezien en zich de vraag te stellen hoe (on)gunstig de ontwikkeling gedurende deze periode is geweest. De concrete invulling blijft enigszins arbitrair. Gekozen is voor de periode 1967 – 1982. Een lengte van vijftien jaar lijkt voldoende om – zo zij daar zijn – systematische tendensen te ontdekken en om eventueel sub-perioden te kunnen onderscheiden. Bovendien wordt 1967 nogal eens genoemd als het structurele-omslagpunt voor Nederland. Een oordeel over het „heden” krijgt zo reliëf tegen de achtergrond van de afgelopen jaren.

Vervolgens is ook een relativering gewenst door een vergelijking te maken met andere landen. In dit geval wordt gekozen

* Hoogleraar Economische Politiek aan de Vrije Universiteit.

voor de vergelijking met de overige (huidige) EG-lidstaten. Nederland is economisch gezien een tamelijk open volkshuishouding. Het zou onbillijk zijn om het binnenlandse beleid verantwoordelijk te stellen voor eventuele internationaal geldende tegenstromen. Een vergelijking met andere landen reduceert deze mogelijke verstoring. Bovendien is zo'n vergelijking interessant om te zien of Nederland het relatief beter of slechter heeft gedaan dan de collega-lidstaten.

Op grond van bovenstaande overwegingen wordt dus gekozen voor een beoordeling van de Nederlandse economie op basis van een aantal economische indicatoren voor de periode 1967 – 1982 in vergelijking tot de prestaties van de overige EG-landen. Vervolgens wordt het resultaat geëvalueerd vanuit uiteenlopende politieke visies.

Economische indicatoren

Bij de beoordeling van de economische toestand is men geneigd vooral te kijken naar het verloop van de werkloosheid. In brede kring zal men echter erkennen dat ook andere economische variabelen relevant zijn voor de evaluatie van de Nederlandse economie. Minder eenvoudig is het om exact aan te geven welke verzameling van economische variabelen maatgevend is. Zonder nadere informatie over wat subjecten in dit opzicht maatgevend achten, blijft dit een willekeurige zaak. Voor de hand ligt wel dat men een aantal aspecten van de economische ontwikkeling moet proberen te reflecteren, zoals werkgelegenheid, inflatie, groei, externe positie en toestand van de overheidsfinanciën.

In het onderstaande is gekozen voor een combinatie van zeven economische variabelen, namelijk de *werkloosheid*, de *inflatievoet*, de *groei van het nationaal inkomen*, de *investeringsquote*, de *internationale reserves*, de ontwikkeling van de *export* en de *relatieve overheidsschuld*. Op de gekozen statistische weergave van deze variabelen wordt verderop ingegaan. Deze selectie van economische indicatoren kan als volgt worden toegelicht. De oorspronkelijke vijf doeleinden van het sociaal-economische beleid vindt men grotendeels terug in de gekozen variabelen, behalve de „redelijke inkomensverdeling”, die moeilijk statistisch te meten is. Vanwege het belang van het aantal arbeidsplaatsen is de groei ook benaderd met behulp van de investeringsquote 1). Verder is de (relatieve) overheidsschuld als variabele opgenomen vanwege de hedendaagse cruciale rol van overwegingen met betrekking tot de overheidsfinanciën. Vergelijkt men deze indicatoren met eerder onderzoek van Merkies en Vermaat, dan blijkt dat politici hiermede het wensenspectrum grotendeels vervuld achten 2). Bovendien is aansluiting gezocht bij de literatuur in België 3).

Een volgend punt van bespreking is de wijze waarop de vergelijking met de overige EG-lidstaten wordt gemaakt. Het gaat hierbij overigens over de gehele periode 1967 – 1982 ook voor de landen die toen formeel nog geen lid van de Europese Gemeenschap waren.

In tabel 1 wordt de verhouding tussen Nederland en de EG steeds zo gedefinieerd dat een stijging van het betreffende indexcijfer steeds als „gunstig” voor Nederland wordt gepercipieerd en een daling van het indexcijfer als ongunstig. Als gunstig geldt een lage werkloosheid in Nederland relatief tot de EG, een relatief lage inflatievoet, een hoge groei, een hoge investeringsquote, een grote hoeveelheid internationale reserves, een hoog exportniveau en een lage overheidsschuld.

Wat moeilijker is de keuze hoe de EG-cijfers worden gemeten. Er bestaan hiervoor verscheidene mogelijkheden, zoals bij voorbeeld:

- een ongewogen rekenkundig gemiddelde van de indexcijfers per land;
- een gewogen gemiddelde met als gewichten de bevolkingsaantallen in een bepaald jaar resp. de beroepsbevolking;
- een gewogen gemiddelde met als gewichten de grootte van het nationaal inkomen in een bepaald jaar (uitgedrukt in een zelfde valuta) resp. per hoofd; of
- een gewogen gemiddelde met als gewichten de *handelsintensiteiten*.

In het onderstaande is gekozen voor de laatste mogelijkheid. Deze keuze is gebaseerd op de volgende overweging. De Nederlandse economie is relatief gevoelig voor de economische ontwikkeling in een aantal collega-lidstaten (bij voorbeeld West-Duitsland). Een snelle economische groei in zulke lidstaten zal een positieve invloed uitoefenen op de Nederlandse economie, maar kan niet worden geïnterpreteerd als een succesvol beleid in Nederland sec. Daarom verdient het aanbeveling de EG-cijfers te berekenen door een weg met de zogenaamde handelsintensiteiten tussen Nederland en de respectieve collega-lidstaten. Impliciet wordt verder aangenomen dat de invloed van de rest van de wereld op de EG-landen gelijkmatig is. Deze handelsintensiteiten zijn als volgt berekend. Op basis van de jaren 1958 en 1981 zijn de gemiddelde uitvoer- en invoeraandelen tussen Nederland en de partners berekend (voor elk jaar dus twee paren!). De hiervan afgeleide gemiddelde handelsintensiteiten zijn gestandaardiseerd. In tabel 1 vindt men de verkregen resultaten.

Tabel 1. De wegingscoëfficiënten voor de EG-partners

België/Luxemburg	Denemarken	West-Duitsland	Griekenland
25,4%	2,6%	38,4%	1,0%
Frankrijk	Ierland	Italië	Verenigd Koninkrijk
10,5%	0,7%	5,7%	15,7%

Aan het bovenstaande kan nog toegevoegd worden dat de gemaakte keuze wat betreft de gewichten, nl. de handelsintensiteiten, beslist van kwantitatieve invloed kan zijn op de uitkomsten. Als voorbeeld hiervan de onderstaande tabel 2 waarin men het verschil kan zien, zoals dat wordt bepaald door de keuze van de wegingscoëfficiënten.

Tabel 2. De invloed van verschillende wegingscoëfficiënten aan de hand van de relatieve ontwikkeling in de „EG” ten opzichte van Nederland, in 1982 met 1967 = 100, berekend voor de geregistreerde arbeidsreserve

Het ongewogen rekenkundige gemiddelde	44,5
Gewogen met de totale bevolkingsaantallen	54,7
Gewogen met de totale beroepsbevolking	57,4
Gewogen met het totale bnp (reëel)	61,0
Gewogen met het reële bnp per hoofd	50,8
Gewogen met de „handelsintensiteiten”	62,3

Volgens alle uitkomsten heeft Nederland het relatief ten opzichte van de Europese Gemeenschap in 1982 vergeleken met 1967 niet goed gedaan, want de geregistreerde arbeidsreserve is in ons land duidelijk sneller gestegen. De mate van „slechtheid” varieert echter duidelijk met de gekozen wegingscoëfficiënten. Het gaat er uiteraard niet om een hoogste of laagste cijfer te kiezen, maar om een plausible weg uit te voeren. Op grond van de eerder gegeven overweging is hier gekozen voor de weg met de „handelsintensiteiten”. Op basis hiervan resulteert tabel 3 met het verloop van de Nederlandse score ten opzichte van de (gewogen) Europese Gemeenschap uitgedrukt in zeven indicatoren. De gekozen definitie is zodanig dat een stijging van het indexcijfer als „gunstig” voor Nederland en een daling als „ongunstig” kan worden opgevat.

1) In eerste instantie was gekozen voor de jaarlijkse groeipercentages van de investeringen in vaste activa, waarbij echter toevallige „uitschieters” optraden.

2) Vgl. A.H.Q.M. Merkies en A.J. Vermaat, De onmacht van een kabinet. Een empirisch onderzoek naar sociaal-economische preferentiefuncties en hun gebruik als welvaartsindicator, *Maandschrift Economie*, jg. 45, 1981, blz. 101 – 118. Zie vooral de gegevens in tabel 1 op blz. 105.

3) Vgl. P. de Grauwe en G. Verfaillie, *Linkse en rechtse gezondheidsindicatoren van de Belgische economie*, Leuvense Economische Standpunten, 1983, nr. 26.

Tabel 3. Het verloop van zeven economische indicatoren over de periode 1967 – 1982 (1967 = 100)

Jaar	Indicatoren	Werkloosheid (1)	Inflatie (2)	Economische groei (3)	Investeringsquote (4)	Valuta-reserve (5)	Export (6)	Overheids-schuld (7)
1967		100	100	100	100	100	100	100
1968		108,6	99,4	101,9	105,4	77,9	101,4	99,7
1969		128,8	95,5	98,8	98,7	123,6	103,7	99,0
1970		141,6	96,1	101,6	98,2	83,5	104,5	98,2
1971		136,2	94,3	101,6	98,7	57,5	108,9	98,2
1972		83,1	92,4	102,0	92,1	74,5	109,1	102,4
1973		77,0	91,7	102,9	91,9	84,5	111,8	107,9
1974		73,4	92,8	105,3	89,6	93,2	117,1	115,2
1975		76,1	94,1	104,5	89,0	100,0	120,0	122,6
1976		80,7	94,3	104,5	83,8	99,0	123,5	119,1
1977		91,6	95,8	112,4	85,3	81,1	115,3	127,7
1978		95,0	96,9	111,3	85,3	56,2	109,1	121,6
1979		95,0	99,6	109,8	82,7	72,2	112,6	110,0
1980		91,5	102,8	108,8	80,9	109,7	114,2	102,9
1981		79,7	105,6	108,4	78,7	102,4	117,5	97,3
1982		64,0	108,8	107,6	77,1	108,9	116,1	88,9

Toelichting:

- ad (1): de werkloosheid, gemeten als de geregistreerde arbeidsreserve in procenten van de beroepsbevolking, in de EG ten opzichte van Nederland; bron: ILO, *Bulletin of Labour Statistics*;
- ad (2): de inflatie, gemeten in termen van het consumptieprijsspeil, van de EG ten opzichte van Nederland; bron: OECD, *Main Economic Indicators*;
- ad (3): de economische groei, gemeten in termen van het reële nationaal inkomen (gedefleerd met consumptieprijzen), in Nederland ten opzichte van de EG; bron: IMF, *International Financial Statistics*;
- ad (4): de investeringsquote, gemeten in termen van de reële bruto investeringen in vaste activa als percentage van het bruto reële nationaal inkomen, in Nederland ten opzichte van de EG; bron: OECD, *National Accounts*;
- ad (5): de hoeveelheid internationale reserves (excl. goud), gemeten in sdr's, in Nederland ten opzichte van de EG, omgerekend in \$; bron: IMF, *International Financial Statistics*;
- ad (6): het exportniveau van Nederland ten opzichte van de EG, omgerekend in \$; bron: IMF, *International Financial Statistics*;
- ad (7): de overheidsschuld, uitgedrukt in procenten van het nominale nationaal inkomen per hoofd van de totale bevolking, in de EG ten opzichte van Nederland; bron: IMF, *International Financial Statistics*.

Tabel 3 spreekt verder voor zich. Op een aantal punten scoort de Nederlandse economie duidelijk ongunstig. Zo vertoont de relatieve werkloosheid in Nederland ten opzichte van de EG na een aanvankelijk positief verloop tot 1971 een minpunt. Na een kort herstel rond 1978 en 1979 is de tendens recent verscherpt in neerwaartse zin. Ook de investeringsquote scoort negatief (zeker de relatief snelle beroepsbevolkingsgroei in Nederland in aanmerking nemende). Deze tendens is minder fluctuerend, maar constant negatief. Voorts neemt de overheidsschuld in Nederland gedurende de laatste jaren relatief ten opzichte van de EG tamelijk scherp toe. Er zijn echter ook positieve scores te melden. Zo blijkt de inflatie in ons land beter te zijn bestreden dan in de EG als geheel. Met name sinds 1973 is op dit punt „goed” gepresteerd. Ook qua economische groei (het behaalde welvaartsniveau) en qua betalingsbelans (internationale reserves) heeft Nederland ten opzichte van de EG in 1982 vergeleken met 1967 een vooruitgang geboekt. Bij de laatste grootheid treden nogal wat fluctuaties op (men zie bij voorbeeld het jaar 1978!). De relatieve welvaartsontwikkeling was stabiel, al is er na 1977/1978 een afbrokkeling opgetreden. Op het gebied van de exportontwikkeling valt de beste score te ontdekken.

Het beeld is divers; naast „gunstige” scores staan ook duidelijk „ongunstige” uitkomsten. Het oordeel over de totale relatieve score van de Nederlandse economie ten opzichte van die van de Europese Gemeenschap zal daarom afhangen van de subjectieve gewichten die men op grond van zijn/haar waardeoordelen zal hechten aan de gebruikte zeven indicatoren. Hoewel dit uiteraard een zeer individuele aangelegenheid is, wordt hierna toch een poging gedaan om te komen tot enkele gestyleerde waarderingsprofielen.

Waarderingsprofielen van economen

Om het beeld niet onnodig te compliceren, beperken wij ons tot een aantal hoofdrichtingen in het economisch denken. Uitgegaan wordt – naast een louter rekenkundig gemiddelde van de zeven indicatoren als een referentiepunt – van de volgende vier economische scholen of stromingen: keynesianen, monetaristen, neo-klassieken en mercantilisten. In tabel 4 vindt men de wegingscoëfficiënten, die door schrijver dezes min of meer arbi-

trair zijn ingevuld en die kenmerkend voor de desbetreffende economische stromingen worden geacht.

Tabel 4. Gebruikte wegingscoëfficiënten voor verschillende economische stromingen

Indicatoren	Werkloosheid (1)	Inflatie (2)	Economische groei (3)	Investeringsquote (4)	Valuta-reserve (5)	Export (6)	Overheids-schuld (7)
School							
Keynesianen	50	0	16,67	16,67	0	16,67	0
Monetaristen	0	33	11	11	11	0	33
Neo-Klassieken	15	10	25	15	10	15	10
Mercantilisten	0	10	10	0	50	30	0

Op basis van de wegingscoëfficiënten kunnen de waarderingsprofielen van de economische ontwikkeling voor de verschillende scholen worden berekend.

Tabel 5. Waarderingsprofielen van vier economische scholen a)

School	Keynesianen	Monetaristen	Neo-Klassieken	Mercantilisten	Rekenkundig gemiddelde van alle indicatoren
Jaar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1968	105,7	97,1	100,5	89,5	99,2
1969	114,6	99,5	106,2	112,3	106,9
1970	121,5	94,3	104,8	92,9	103,4
1971	119,6	91,9	102,0	81,0	99,3
1972	92,1	93,8	95,1	89,4	93,7
1973	89,6	96,6	96,2	95,3	95,4
1974	88,7	100,3	98,5	101,5	98,1
1975	90,3	103,8	100,6	105,9	100,9
1976	92,3	102,0	100,6	106,4	100,7
1977	98,0	104,4	102,4	96,0	101,3
1978	98,4	99,9	98,7	81,7	96,5
1979	98,3	98,3	99,2	90,8	97,4
1980	96,4	100,8	101,7	110,3	101,5
1981	90,6	88,6	99,0	107,9	98,5
1982	82,1	96,8	96,1	110,9	95,9

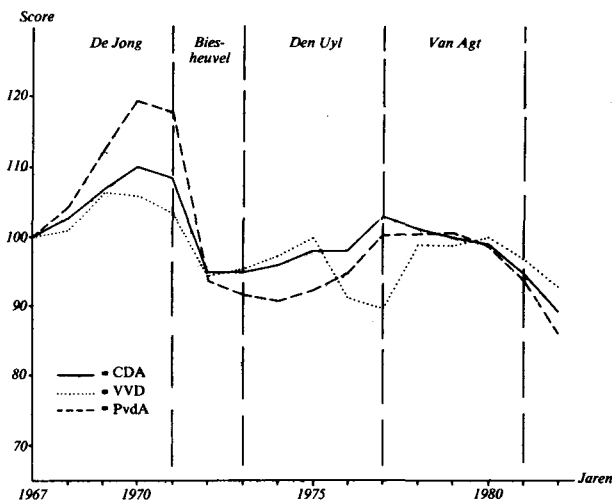
a) 1967 = 100.

Bij tabel 5 het volgende commentaar. Neemt men als beginpunt kolom 5, of wel het simpele rekenkundige gemiddelde van de zeven indicatoren, dan blijkt dat Nederland per saldo in de vijftien geëvalueerde jaren na 1967 *negen* maal negatief en slechts zes maal positief te hebben gescoord. Op basis van deze benadering – en tevens de grootte van de afwijkingen in ogenschouw nemend – blijkt Nederland geen Euro-medaille te hebben verdiend. Zover komt het evenmin vanuit „neo-klassiek” gezichtspunt, al zijn hierbij de positieve jaren net in de meerderheid. De laatste jaren scoren hier echter ook vrij negatief, zodat – conform de aangenomen gewichten! – het verschil tussen kolommen 5 en 3 zeer gering is. In de mercantilistische benadering vindt men geheel andere uitkomsten (kolom 4). De fluctuaties zijn niet alleen sterker, ook het eindoordeel is veel positiever: de externe zijde van de Nederlandse economie is kennelijk niet het zorgenkindje. Zowel de monetaristen (kolom 2) als de keynesianen (kolom 1) denken zeer negatief over de prestaties van de Nederlandse volkshuishouding. Per saldo zien zij naast slechts enkele positieve jaren een duidelijke negatieve ontwikkeling; dat geldt vooral voor de keynesianen bij wie de werkloosheidsvariabele zwaar weegt. Overigens zijn er vanzelfsprekend tussen beide laatste groepen grote verschillen, hetgeen te zien is aan de positieve jaren.

Waarderingsprofielen van politici

Het voorgaande – overwegend negatieve – beeld werd opgebouwd op basis van gestyleerde opvattingen van economische scholen, die op grond van hun kijk op het economisch proces onderscheid maken wat het gewicht betreft dat zij aan economische indicatoren hechten. Uiteindelijk echter gaat het bij het opstellen van een waarderingsprofiel om een *politiek* oordeel. Daarom is gezocht naar een waardering van de zijde van Nederlandse politici. In het kader van een vooronderzoek is aan drie financieel-economische specialisten uit de Tweede Kamer gevraagd het relatieve belang voor de zeven gebruikte indicatoren te specificeren (4). Op basis hiervan is onderstaande figuur getekend.

Figuur. Drie partijpolitieke waarderingsprofielen (1967 = 100)

Als commentaar bij de figuur kan het volgende worden opgemerkt. Het waarderingsprofiel van de PvdA vertoont de grootste uitslagen. Dit wordt veroorzaakt door het zware gewicht van de werkloosheid en „nullen” voor drie andere variabelen. Na de – achteraf gezien – hoge waardering (althans in termen van Nederlandse score ten opzichte van de EG!) voor de jaren 1967 – 1971 volgde een scherpe daling in 1972, terwijl ook in de laatste jaren de waardering is gezakt. Bij de VVD vindt men een afwijkend profiel. Van 1972 tot 1975 een oplopende waardering en daarna een scherpe daling tot 1977; dan weer een stijging en ten slotte opnieuw negatief, zij het minder geprononceerd dan beide andere fracties. Het CDA neemt een tussenpositie in met

een uitzondering gedurende de jaren 1976 – 1978, toen men een hogere waardering toonde. In de figuur zijn ook globaal aangegeven de regeringsperiodes van de kabinetten-De Jong, -Biesheuvel, -Den Uyl, -Van Agt en erna (-Van Agt-II en -Lubbers). Het kabinet-De Jong scoort relatief gunstig bij de PvdA vanwege de toendertijd nog zeer gunstige werkgelegenheid. De periode-Biesheuvel vertoont weinig verschillen. De periode-Den Uyl laat afwijkende profielen zien, waarbij met name de waardering van de VVD opmerkelijk verloopt. Deze laatste partij toont eveneens een afwijkend beeld gedurende de periode Van Agt. Na 1980 is er weer sprake van grote paralleliteit.

Globaal gesproken kan men aldus de drie partijpolitieke profielen samenvatten. Gedurende de periode 1967-1971 scoorde Nederland ten opzichte van de EG zeer gunstig. Dan volgt in kort bestek een snelle terugval in 1972 en 1973. Tot 1980 is er sprake van een duidelijk relatief herstel, maar na 1980 is er unaniemiteit over een nieuwe teruggang in de score van Nederland. Per saldo vindt er over de gehele periode 1967 – 1982 een daling plaats.

Bij dit resultaat dienen nog de volgende twee kwalificaties te worden gemaakt. In de eerste plaats gaat het om een relatieve score van Nederland ten opzichte van de Europese Gemeenschap. Men mag dit niet in absolute zin vertalen, namelijk dat de PvdA, (als oppositiepartij) het beleid van het kabinet-De Jong hoger waardeerde dan bij voorbeeld de coalitiepartner VVD. Voor het uitspreken van zo'n type oordeel zijn andere gegevens nodig (zoals bij voorbeeld wat men zelf toendertijd realiseerbaar achtte). In de tweede plaats zijn de gespecificeerde gewichten van de drie politieke partijen verstrekt in 1983, zodat het geenszins vaststaat dat: a) deze gewichten dezelfde geldingskracht hebben voor de gehele periode (het heden zal immers zwaar wegen bij het geven van gewichten), en b) men bij een eerdere ondervraging precies dezelfde antwoorden zou hebben gegeven. De in de figuur getrokken lijnen zijn dan ook niet meer dan tentatief.

De factor tijd

Ten slotte nog enkele kanttekeningen over de tijdsfactor. Er is reeds gewezen op de kans dat men in de loop van de tijd een wijziging in de gewichten aanbrengt. Dit laatste is plausibel, omdat de discrepantie tussen een gerealiseerde waarde van een bepaalde doelvariabele en de haalbaar geachte wenselijke waarde ervan zal variëren. Bij gebrek aan voldoende informatie kan hierop nu niet verder worden voortgeborduurd.

Een ander facet van de tijdsfactor levert de vraag hoe lang men zich bij zijn partijpolitieke keuzen door feiten uit het verleden zal laten leiden. Met andere woorden, hoe ver reikt de „herinneringshorizon” van een kiezer? Het antwoord op deze vraag is niet alleen van belang voor de politici, maar ook voor de econoomist. In dit verband wijs ik op de bekende theorie van de „political cycle” 5). Deze theorie verklaart een conjuncturele schommeling uit het feit dat de regerende politici uitgaan van een zeer beperkte herinneringshorizon (economisch-politiek geheugen) van de kiezers. De relevantie van deze horizon blijkt ook uit een simuleringsstudie van Van Winden, die vond dat een „kort” geheugen bij de kiezer tot geringere cycli aanleiding gaf 6). Uiter-

4) De gewichten werden als volgt gespecificeerd:

	Werkloosheid (1)	Inflatie (2)	Economische groei (3)	Investeringsquote (4)	Valuta-reserve (5)	Export (6)	Overheids-schuld (7)
PvdA	44,4	0	27,8	11,1	0	16,7	0
VVD	18,4	10,2	20,4	16,3	8,2	12,2	14,3
CDA	25,0	8,0	20,0	18,0	2,0	12,0	15,0

5) Vgl. W.D. Nordhaus, The political business cycle, *Review of Economic Studies*, jg. 42, 1975, blz. 169 – 190.

6) F.A.A.M. van Winden, *On the interaction between the state and private sector*, diss. Den Haag, 1981, blz. 215 e.v.

aard komt het er nu op aan of voor deze stelling empirisch bewijs te vinden is. In dit verband citeert Van Winden een Amerikaanse studie 7). Hieruit blijkt dat er voor de Amerikaanse kiezer twee tendenties bestaan. Enerzijds het op tamelijk korte termijn reageren op de sleutelfactoren werkloosheid en inflatie (waarbij een negatieve tendens zowel in de persoonlijke situatie als in de perceptie van de macro-economische tendenties leidt tot verlies voor de regering), anderzijds ook een duurzamere binding van de kiezer aan partijen op basis van een identificatie met strategische doeleinden van een partij (die zo'n partij ook niet zonder risico's kan verloochenen!). Voor zover mij bekend bestaat zulk onderzoek niet over de Nederlandse kiezers.

Slot

Een voorzichtige interpretatie van het voorgaande billijkt de conclusie dat men in Nederland in het algemeen niet erg positief oordeelt over de relatieve economische prestaties van ons land binnen de EG in de jaren na 1967. Het gaat hierbij om een relatieve score, waarbij overigens mondiale effecten weggewerkt zijn door te wegen met de handelsintensiteiten. Op grond van de uitkomsten kan men spreken van een geringe instemming met de bereikte beleidsresultaten over deze vijftienjarige periode.

Een zelfde conclusie kan men trekken uit de partijpolitieke waarderingsprofielen. Een voorbehoud is hierbij op z'n plaats. De gewichten zijn anno 1983 bepaald en hebben eigenlijk niet de pretentie de gehele periode te beslaan. Voor de onderzoeker is het wenselijk dat de politici in staat en bereid zouden zijn om voortdurend en expliciet hun waarderingsoordelen bekend te maken. Veel kans is hierop vermoedelijk niet, zeker niet zolang de politieke entrepreneurs hun kiezersklanten tevreden moeten houden, en bovendien elke keer weer veroordeeld zijn tot het sluiten van coalities 8).